

УДК 342.92

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.78.2.6>

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ВИЗНАЧЕННЯ СТРУКТУРИ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОЇ НОРМИ

Кантор Н.Ю.,
*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри історії України та правознавства,
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9533-0851>*

Кантор Н.Ю. Теоретико-правові засади визначення структури адміністративно-правової норми.

Зазначено, що у пошуку відповідей на питання про особливості норм адміністративного права, як об'єкту цілепокладання, проблематика їх структури є одним із ключових. Саме тому вказане питання завжди було у полі зору як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників. У зв'язку з цим актуальним бачиться визначення теоретико-правових засад визначення структури адміністративно-правової норми, що у свою чергу, дозволить визначитись із особливостями формування цілей норм адміністративного права. Вказане й обумовило формулювання мети дослідження – на підставі аналізу різноманітних підходів визначити теоретико-правові засади формування структури адміністративно-правової норми, а також висловити авторську точку зору з деяких принципових аспектів порушеної проблематики.

Підтримуючи, традиційний підхід до вирішення вказаного наукового завдання, разом із тим автор уточнює, що категорія «структура норми права» введена саме для опису взаємозв'язків та взаємодії між елементами норми, а останні слід розглядати так би мовити проєкційно від вказаного блоку питань. Іншими словами, якщо виходити із загальноновизнаної тези про те, що норма права є системою, то її структура (як предмет дослідження) у першу чергу має вивчатися та аналізуватися крізь призму сукупності істотних зв'язків її елементів.

Зазначено, що між елементами норми адміністративного права існують міцні зв'язки, які проявляються у тому, що усі вони у своїй єдності відображають публічно-правову природу норми, забезпечують ефект та відповідну результативність конкретної адміністративно-правової норми. Ті елементи, які не володіють названими властивостями, відповідно, не входять до системи відповідної норми права, утворюючи, як наслідок, правовий припис у якому уособлюється інша норма права, або навіть утворюючи будь-яку іншу соціальну, але не правову норму. Доведено, що структура адміністративно-правової норми – це внутрішні та зовнішні зв'язки вертикального та горизонтального рівня, що забезпечують єдність елементів норми та цілісних властивостей, виділених на основі принципів збереження та інваріантності, яка відображає публічно-правову природу норми та забезпечує її правовий ефект та результативність.

Ключові слова: адміністративне право, норма права, норма адміністративного права, система адміністративного права, структура правової норми.

Kantor N. Theoretical and legal principles of determining the structure of administrative and legal norms.

It is noted that in the search for answers to questions about the peculiarities of the norms of administrative law, as an object of goal setting, the issue of their structure is one of the key. That is why this question has always been in the field of view of both domestic and foreign researchers. In this regard, the determination of the theoretical and legal foundations of the definition of the structure of the administrative-legal norm is considered relevant, which, in turn, will make it possible to determine the specifics of the formation of the goals of the norms of administrative law. This indicated and determined the formulation of the goal of the study - based on the analysis of various approaches, to determine the theoretical and legal foundations of the formation of the structure of the administrative-legal norm, as well as to express the author's point of view on some fundamental aspects of the raised issues.

Supporting the traditional approach to the solution of the indicated scientific task, at the same time, the author clarifies that the category «structure of the legal norm» was introduced precisely to describe the relationships and interaction between the elements of the norm, and the latter should be considered, so to speak, projectively from the indicated block of questions. In other words, if we proceed from the generally accepted thesis that the rule of law is a system, then its structure (as a subject of research) should first of all be studied and analyzed through the prism of the set of essential connections of its elements.

It is noted that there are strong connections between the elements of the norm of administrative law, which are manifested in the fact that all of them in their unity reflect the public-legal nature of the norm, ensure the effect and corresponding effectiveness of a specific administrative-legal norm. Those elements that do not possess the mentioned properties, accordingly, are not included in the system of the relevant rule of law, forming, as a result, a legal prescription in which another rule of law is embodied, or even forming any other social, but not legal rule. It is proved that the structure of the administrative-legal norm is internal and external connections of the vertical and horizontal level, which ensure the unity of the elements of the norm and integral properties, selected on the basis of the principles of preservation and invariance, which reflects the public-legal nature of the norm and ensures its legal effect and performance.

Key words: administrative law, rule of law, rule of administrative law, system of administrative law, structure of legal rule.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. У пошуку відповідей на питання про особливості норм адміністративного права, як об'єкту цілепокладання, проблематика їх структури є одним із ключових. Саме тому вказане питання завжди було у полі зору як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників. У зв'язку з цим актуальним бачиться визначення теоретико-правових засад визначення структури адміністративно-правової норми, що у свою чергу, дозволить визначитись із особливостями формування цілей норм адміністративного права.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Науковою проблематикою структури адміністративно-правових норм в різні історичні періоди займалися та продовжують займатися: В.Б. Авер'янов, Ю.П. Битяк, Л.Р. Біла-Тіунова, І.В. Болокан, В.М. Гаращук, І.П. Голосніченко, С.Л. Горьова, І.С. Гриценко, Є.В. Додін, Р.А. Каложний, Л.В. Коваль, Ю.М. Козлов, Т.О. Коломоєць, В.К. Колпаков, О.П. Коренєв, О.В. Кузьменко, Є.В. Курінний, Д.М. Лук'янець, Д.В. Лученко, П.С. Лютіков, Р.С. Мельник, О.І. Миколенко, Ю.В. Пирожкова, Д.В. Приймаченко, А.О. Селіванов, С.В. Шахов, В.В. Юровська, Ц.А. Ямпольська та ін.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). На підставі аналізу різноманітних підходів визначити теоретико-правові засади формування структури адміністративно-правової норми, а також висловити авторську точку зору з деяких принципових аспектів порушеної проблематики.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відповідь на порушення у цій публікації питання варто починати з етимології та філософського змісту слова «структура». «Структура» (лат. *structura* – будова, розміщення, порядок) – 1. Взаєморозміщення та взаємозв'язок складових частин цілого; будова. 2. Устрій, організація чого-небудь [1, с. 1405; 2, с. 789]. У філософських енциклопедичних словниках зазначається, що у філософському у сенсі структура означає: 1) спосіб закономірного зв'язку між складовими предметів і явищ природи та суспільства, мислення та пізнання; 2) сукупність істотних зв'язків між виділеними частинами цілого, що забезпечує його єдність; 3) інваріантний аспект системи; 4) властива об'єктам, що являють собою системи, і виділяється шляхом встановлення сутнісних, відносно стійких зв'язків між їх елементами при частковому або повному абстрагуванні від якісних характеристик цих елементів; 5) виступає законом існування і функціонування системи, забезпечує збереження основних властивостей та функцій при різноманітних її змінюваннях [3, с. 611; 4, с. 140]. У зв'язку з широким застосуванням поняття «структура» набуло важливого методологічного значення. Воно, зокрема, є основою методу моделювання, умовою екстраполяції способів розв'язання пізнавальних задач, одним із центральних у системному аналізі, структурно-функціональному аналізі та структуралізмі [3, с. 611].

Найбільш часто зазначена категорія використовується у співвідношенні до категорії «система», однак в літературі немає єдиної точки зору щодо підпорядкування цих двох понять. Найбільш послідовним з різноманітних підходів, як нам видається, є той, згідно якого структура розуміється як єдність елементів системи, відносин та цілісних властивостей, виділених на основі принципів збереження та

інваріантності [4, с. 140]. За своїми властивостями структуру поділяють: щодо сфери існування – на матеріальні (фізичні, біологічні, хімічні) та ідеальні (психічні, пізнавальні, логічні); за характером зв'язку – на порядкові, композиційні, топологічні; за роллю – на субстанціональні та функціональні; за багатоманітністю зв'язків – на прості і складні тощо [3, с. 611].

У правових дослідженнях вчені досить часто оперують цією категорією, використовуючи її у пристосуванні, наприклад, до правової норми, системи права, галузі права, законодавства, правовідносин, правового статусу тощо. Як бачимо усі зазначені категорії безумовно мають системний характер, що й дає змогу в межах їх аналізу виділяти структуру кожної із систем. Структура правової норми традиційно розлягається у теорії права як тріада елементів – гіпотеза, диспозиція, санкція (так звана юридична структура). Так, наприклад, О.Ф. Скакун вказує, що структура (внутрішня форма) норми права – це внутрішня будова норми права, що виражається в її поділі на складові елементи, нерозривно пов'язані між собою, які у єдності, відображають саму природу норми: гіпотеза (припущення) – частина норми, що вказує, за яких умов, обставин суб'єкти права мають здійснювати свої права та обов'язки, визначені в диспозиції цієї норми. Гіпотеза забезпечує дію норми, надає їй руху; диспозиція (розпорядження) – частина норми, що визначає права та обов'язки суб'єктів права за наявності умов, обставин, передбачених в гіпотезі, формулює саме правило поведінки – дозволене (необхідне) або заборонене (неприпустиме). Це серцевина правової норми, що задає модель поведінки; санкція (стягнення) – частина норми, що вказує на несприятливі наслідки, включаючи заходи примусу, які можуть настати при порушенні диспозиції норми права. Санкція забезпечує здійснення диспозиції норми права. Як зауважує вчена, елементи класичної норми права можна умовно відобразити за такою схемою: «якщо – тоді – у протилежному разі» чи «якщо – тоді – а інакше». В елементах норми права, як підкреслює О.Ф. Скакун, виявляється глибинна, онтологічна структура взаємодіянь: причина – дія – наслідок [5, с. 288-289]. Вказаний традиційний підхід характерний для переважної більшості наукових та навчальних джерел з теорії права [6, с. 245-246; 7, с. 233-239; 8, с. 129-134]. Підтримуючи, звісно ж, зазначений науковий підхід, разом із тим уточнимо, що, на нашу думку, категорія «структура норми права» введена саме для опису взаємозв'язків та взаємодії між елементами норми, а останні слід розглядати так би мовити проекційно від вказаного блоку питань. Іншими словами, якщо виходити із загально визнаної тези про те, що норма права є системою, то її структура (як предмет дослідження) у першу чергу має вивчатися та аналізуватися крізь призму сукупності істотних зв'язків її елементів.

Описуючи юридичну структуру правової норми, О.Ф. Скакун акцентує увагу на тому, що вона відображає певну логічну схему та взаємозв'язок трьох соціально-філософських категорій «причина», «дія» та «наслідок». Тобто мова йде про інші різновиди структури або ж інші сторони юридичної тріади «гіпотеза – диспозиція – санкція» – логічну та соціологічну структури правової норми. Такий підхід пояснюється тим, що існуючі суспільні відносини, які підлягають правовому регулюванню, вимагають, щоб юридична структура правової норми відповідала як логічно, так і соціологічно (тобто відображала сенс, мету та призначення регульованих суспільних відносин) внутрішній будові цих відносин.

Наприклад, логічна структура охоплює у логічних поняттях та зв'язках процедуру формування юридичної норми. Тому під логікою норм (або ще її прийнято називати – деонтичною логікою) розуміють логіку побудови нормативних речень [9]. У свою чергу, під нормативним реченням розуміють мовне вираження правової норми (тобто є мовною формою норми), яке опосередковує її зміст. У цьому слід враховувати, що нормативність пов'язана не з граматичною формою, а безпосередньо зі змістом цього речення, тобто. що дозволяється, забороняється чи зобов'язується у цій нормі.

Відчутний внесок у розробку зазначеного аспекту наукової проблеми зробив С.С. Алексеев, який зокрема звертає увагу на те, що структура є ідеальною логічною конструкцією. На його думку, ідеальна структура норми виражає первинні, вихідні її зв'язки у системі об'єктивного права. Це своєрідний набір логічно взаємозалежних елементів, зумовлений специфікою правоутворення та структурою права загалом. Як зазначає вчений, «ідеальна структура, що має спочатку потенційне значення, у процесі свого розвитку перетворюється на реальну, але, змінюючись, зберігається у своєму результаті. Реальна структура норми права відображає певною мірою результат правового опосередкування суспільних відносин. Вона являє собою сукупність тих обраних елементів потенційної логічної структури, яких достатньо для того, щоб конкретний суспільно-владний або державно-владний наказ отримав життя в рамках цілісного правового організму [10, с. 238-242].

Виходячи із зазначеного, С.С. Алексєєв виділяє так звану логічну норму, яка є поєднанням норм-розпоряджень, що включають, у свою чергу, по два елементи (або гіпотеза і диспозиція, або гіпотеза і санкція) [11, с. 39–43, 53–60]. Виходить так, що кожна з норм-приписів, з одного боку, закінчена, проте з іншого – усічена норма. І лише логічна норма (виведена з використанням правил формальної логіки) постає як якась «наднорма», що включає норми-приписи. Очевидно, що термін «норма-припис» використовується вченим не в змістовному, а в структурно-функціональному сенсі: норма-припис є певний ступінь у структурі норми, ступінь первинний і усічений, тоді як логічна норма являє собою вже вищий ступінь, коли в норму включаються всі класичні елементи, тобто лише логічна норма може виразити логічну структуру норми).

У свою чергу, виділення соціологічної структури пов'язане з тим, що норма права виникає та діє завдяки існуючим суспільним відносинам, на які спрямований її регулятивний вплив. Структура юридичної норми визначається як об'єктивований результат відображення механізму на суспільні відносини, а точніше на поведінку суб'єктів через їх свідомість і волю. Тобто норма не просто складається із сукупності елементів, вона включає частини, які лише за допомогою своєї взаємодії можуть спричинити ефект правового регулювання [10, с. 238–242].

Саме з цієї причини соціологічна структура, як зазначається в окремих наукових джерелах в теорії права, кореспондує з юридичною та логічною, і має також три елементи, однак у свою чергу вона акцентує увагу на механізмах виникнення, формування норми права та наслідках її дії. Вона включає такі елементи: сенс – відбиває соціальну концепцію формування норми права, необхідну для врегулювання тих чи інших відносин; мета – це те, на що спрямований її регулюючий вплив, наприклад, на забезпечення захисту та охорони соціальних інтересів та потреб; призначення – відбиває процес реалізації норми права, тобто наскільки ефективно та адекватно втілюється зміст та мета її нормативного існування.

Як вже підкреслювалося, структура системи формується за рахунок зв'язків й характеризується організованістю системи та стійкою упорядкованістю її елементів [12, с. 80]. Зв'язок, згідно філософських наукових джерел – специфіковане відношення, за якого наявність (відсутність) або зміна одних об'єктів є умовою наявності (відсутності) або зміни інших об'єктів [13, с. 570]. Поняття «зв'язок» характеризує чинники виникнення й збереження цілісності та властивостей системи. Як у теоретичних, так і в прикладних науках зв'язок характеризують за напрямом, силою, характером (видом). За першою ознакою зв'язки поділяють на спрямовані й неспрямовані. За другою – на сильні та слабкі. За характером (видом) вирізняють зв'язки підпорядкування, породження (генетичні), рівноправні, управління. Зв'язки можна класифікувати також і за місцем розташування (внутрішні й зовнішні), спрямованістю процесів у системі в цілому чи в окремих її підсистемах (прямі і зворотні) та за деякими більш конкретними ознаками. Зв'язки в конкретних системах можуть бути одночасно охарактеризовані за кількома з названих ознак [13, с. 80; 14, с. 124]. Як зазначається на сторінках юридичної літератури, в межах дослідження правових явищ прийнято окреслювати внутрішні і зовнішні зв'язки системи [15, с. 77], при цьому серед внутрішніх зв'язків вирізняють горизонтальні і вертикальні. Внутрішні горизонтальні зв'язки виникають за наявності двох обов'язкових умов – однакового правового рівня і відсутності підпорядкування. Вертикальні характеризуються протилежними рисами [15, с. 78; 16, с. 172; 17, с. 54]. Не є виключенням й структура норми адміністративного права, яка уособлена, відповідно, внутрішніми та зовнішніми зв'язками, вертикального та горизонтального рівня.

Між елементами норми адміністративного права існують міцні зв'язки, які проявляються у тому, що усі вони у своїй єдності відображають публічно-правову природу норми, забезпечують ефект та відповідну результативність конкретної адміністративно-правової норми. Ті елементи, які не володіють названими властивостями, відповідно, не входять до системи відповідної норми права, утворюючи, як наслідок, правовий припис у якому уособлюється інша норма права, або навіть утворюючи будь-яку іншу соціальну, але не правову норму. Наприклад, якщо гіпотеза і диспозиція проявляються лише в правилах етикету, закріплених у суспільстві у вигляді моральних підвалін, то вони не набувають характеру структурних елементів правової норми, оскільки вони, зокрема, не кореспондують з жодною із санкцій або позитивних правових стимулів та/або між собою. Так, якщо фізична особа використовує нецензурну лайку, наприклад, у спілкуванні з членами своєї сім'ї або іншими особами, але при цьому перебуваючи не в громадському місці, вона лише порушує моральні правила поведінки. Однак, якщо гіпотеза передбачає, що зазначені дії ця особа здійснює в громадському місці, то правовий припис вже знаходить своє втілення у конкретній деліктній адміністративно-правовій нормі – ст. 173 КУпАП «дрібно хуліганство, тобто нецензурна лайка в громадських місцях (гіпотеза),

образливе чіплення до громадян та інші подібні дії, що порушують громадський порядок і спокій громадян (диспозиція), – тягне за собою накладення штрафу від трьох до семи неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від сорока до шістдесяти годин, або вправні роботи на строк від одного до двох місяців з відрахуванням двадцяти процентів заробітку, або адміністративний арешт на строк до п'ятнадцяти діб (санкція)» [18]. Схожий підхід, що описує наявність нерозривних зв'язків між елементами норми адміністративного права, застосовується і до структурних елементів різних норм права, норм різних правових інститутів та галузей (наприклад, для структурних елементів норм цивільного права невластиві названі вище зв'язки, тому вони утворюють самостійну систему – цивільно-правову норму).

Слід зауважити, що вказані зв'язки за своєю природою є горизонтальними, тобто тими, за допомогою яких, норми адміністративного права функціонують як самостійна система нижнього порядку (відносно таких систем як інститути адміністративного права, підгалузі адміністративного права, галузь адміністративного права та система права в цілому).

Поряд із цим, зовнішні зв'язки горизонтального та вертикального характеру дозволяють структурним елементам норми адміністративного права функціонувати в межах окреслених вище систем більш високого порядку та взаємодіяти із ними, що підтверджує аксіоматичне положення про те, що норма права є первинним елементом системи права.

Приміром, з одного боку реальна структура вказаної норми права (гіпотеза та санкція ст. 155 Кодексу) в цілому відображає певною мірою результат правового детермінування адміністративно-деліктних відносин. Цих елементів структури цілком достатньо для того, щоб конкретний державно-владний припис був втілений у життя. Проте, вказана норма містить відсылну диспозицію, яка у тому числі формує правовий припис, що регулює іншу групу адміністративних правовідносин – адміністративно-процедурні. Інакше кажучи, гіпотеза адміністративно-деліктної правової норми «порушення правил торгівлі, виконання робіт і надання послуг працівниками торгівлі, громадського харчування та сфери послуг, громадянами, які займаються підприємницькою діяльністю» та санкція «штрафу від одного до десяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян» (ст. 155 КУпАП) разом із диспозицією, яка закріплюється нормами процедурного адміністративного права, у своїй єдності утворюють так звану ідеальну структуру норми адміністративного права.

Так, наприклад, Правила роздрібної торгівлі непродовольчими товарами, затверджені наказом Міністерства економіки України від 19 квітня 2007 року за № 104 передбачають, що ними регламентується порядок приймання, зберігання, підготовки до продажу та продажу непродовольчих товарів через роздрібну торговельну мережу, а також визначають вимоги щодо дотримання прав споживачів стосовно належної якості та безпеки товарів і рівня торговельного обслуговування. Ці Правила поширюються на всіх суб'єктів господарювання на території України незалежно від форм власності, які пройшли державну реєстрацію в установленому порядку та здійснюють діяльність у сфері роздрібної торгівлі непродовольчими товарами. У випадках, передбачених законодавчими актами, суб'єкт господарювання, що здійснює діяльність у сфері роздрібної торгівлі непродовольчими товарами, повинен отримати відповідні документи дозвільного характеру [19].

Вказані Правила накладають на суб'єктів господарювання певні зобов'язання та заборони, порушення яких тягне за собою у тому числі й адміністративну відповідальність. Зокрема, згідно п.п. 16 та 17 Правил забороняється приймати до продажу та реалізовувати товари, на які встановлено гарантійні строки, без експлуатаційних документів (технічного паспорта або іншого документа, що його замінює, тощо). Під час продажу товару, який підлягає гарантійному ремонту (обслуговуванню) або гарантійній заміні, продавець зобов'язаний:

- у присутності споживача здійснити перевірку споживчих властивостей товару, наявності експлуатаційних документів, у тому числі гарантійного талона та відривних талонів на гарантійне обслуговування, комплектності товару, зазначеної в експлуатаційних документах;
- поінформувати споживача про правила користування товаром;
- заповнити відповідні розділи гарантійного і відривного талонів на гарантійне обслуговування;
- надати інформацію про підприємства (майстерні), що здійснюють гарантійний ремонт.

Розрахунки за продані товари та надані послуги можуть здійснюватися готівкою та/або в безготівковій формі (із застосуванням платіжних карток, платіжних чеків, жетонів тощо) відповідно до законодавства. Разом з товаром споживачеві в обов'язковому порядку видається розрахунковий документ установленої форми на повну суму проведеної операції, який засвідчує факт купівлі товару та/або надання послуги. Суб'єкт господарювання зобов'язаний забезпечити можливість використання

електронних платіжних засобів під час здійснення розрахунків за продані товари (надані послуги) відповідно до законодавства [19].

Зовнішні зв'язки структурних елементів вказаної адміністративно-деліктної норми забезпечують дію норми, її рух. Диспозиція, діючи опосередковано через зв'язок, закладений у її зміст підзаконним актом, є нормативною умовою для динаміки норми, а безпосередньо до руху її приводить юридичний факт – дія або бездіяльність винної особи. У такій взаємодії створюються зв'язки, що з одного боку забезпечують реалізацію та ефективність адміністративно-процедурних норм, а з іншого – деталізують ознаки адміністративних проступків.

Вказаний вище приклад є одним із багатьох, що засвідчують яким чином за допомогою зовнішніх зв'язків структурних елементів норм адміністративного права приводяться в дію різноманітні правові засоби, функціонує механізм адміністративно-правового регулювання, відбувається поєднання та взаємодія різних за природою правових інститутів та підгалузей, врешті решт функціонує уся галузь адміністративного права.

Висновок. Таким чином, враховуючи викладене, можна припустити, що структура адміністративно-правової норми – це внутрішні та зовнішні зв'язки вертикального та горизонтального рівня, що забезпечують єдність елементів норми та цілісних властивостей, виділених на основі принципів збереження та інваріантності, яка відображає публічно-правову природу норми та забезпечує її правовий ефект та результативність.

Список використаних джерел

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голова ред. В.Т. Бусел. К.; Ірпінь, 2001. 1440 с.
2. Словник української мови: в 11 т. К.: Видавництво «Наукова думка», 1978. Т. 9. 840 с.
3. Філософський енциклопедичний словник за заг. ред. В.І. Шинкарука. Київ: Абрис, 2002. 742 с.
4. Философская энциклопедия / Под ред. Ф.В. Константинова. Том 5. Москва. 1970. 740 с.
5. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: підручник. 2-е вид / пер. з рос. К., 2010. 525 с.
6. Основы теории государства и права. М.: «Юридическая литература», 1969. 384 с.
7. Загальна теорія держави і права: [Підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів] / М.В. Цвік, О.В. Петришин, Л.В. Авраменко та ін.; За ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України М.В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О.В. Петришина. Харків: Право, 2009. 584 с.
8. Загальна теорія права: підручник. за заг. ред. М.І. Козюбри. К., 2015. 392 с.
9. Ивин А.А. Логика норм. М. 1973. 121 с.
10. Теория государства и права: Учебник / Алексеев С.С., Архипов С.И., Корельский В.М. и др. М.: Норма, 1998. 458 с.
11. Алексеев С.С. Общая теория права: в 2-х т. Том 1. М.: Юрид. лит., 1981. Т. 1. 360 с.
12. Перегудов Ф.И., Тарасенко Ф.П. Введение в системный анализ: учеб. пособие для вузов. М., 1989. 367 с.
13. Философская энциклопедия / Под ред. Ф.В. Константинова. Том 5. Москва. 1967. 542 с.
14. Юровська В.В. Методи адміністративного права: питання теорії та практики: монографія. Запоріжжя, 2018. 344 с.
15. Шергин А.П. Административная юрисдикция. М., 1979. 144 с.
16. Козлов Ю.М. Административные правоотношения. М., 1976. 152 с.
17. Шахов С.В. Норми адміністративного права: теоретико-правові аспекти ефективності: дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.07. Дніпро, 2020. 442 с.
18. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07 грудня 1984 року № 8073-Х. Дата оновлення: 15 травня 2023 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/80731-10>.
19. Правила роздрібної торгівлі непродовольчими товарами: Наказ Міністерства економіки України від 19 квітня 2007 року за № 104. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1257-07#Text>.